

VAK **TAAL**

DOCENT **DR BERT PAASMAN**

LES **Tekst en tekstinterpretatie**
Indische poëzie en de beeldvorming

Vanaf de Compagniestijd tot heden zijn er gedichten en liedjes geschreven over de reis naar en het verblijf in Indië, over Indische mensen, cultuur, natuur en landschap. Ook na de 'repatriëring' naar Nederland blijven Indische Nederlanders en hun nazaten poëzie schrijven over dat onvergetelijke land – dat alleen nog in teksten, afbeeldingen, voorwerpen, verhalen en herinneringen bestaat – en over de cultuur die nog voortleeft bij mensen van de tweede en derde generatie.

BEELDVORMING

De liedjes en gedichten hebben veel bijgedragen aan de beeldvorming van het vroegere (Oost-)Indië, zeker in de tijd dat een deel van de Nederlandse bevolking nog analfabeet was en liedjes met een eenvoudig ritme, gemakkelijk te onthouden rijmwoorden en op een bekende melodie, een middel waren om dat verre, onbekende land te leren kennen – hoe schematisch en selectief dan ook. Gedichten werden ook vaak publiekelijk ten gehore gebracht totdat in de loop van de 19e eeuw het zelf, in stilte lezen van poëzie steeds gebruikelijker werd.

VAN EURO- NAAR INDOCENTRISCH

Zien we in de oudste liedjes en gedichten de Europeaan en zijn cultuur centraal staan, in de loop van de 19e eeuw komt er geleidelijk meer aandacht voor de inheemse bevolking en haar cultuur, onder invloed van de Romantiek wordt de tropische natuur beschreven en ondergaan. Pas in de loop van de 20e eeuw werd de inheemse mens, zijn natuur en cultuur niet meer als een exotisch decor beschreven, maar als van essentieel belang voor de dichter en de lezer. Cruciale historische gebeurtenissen

als de Japanse bezetting, de Indonesische revolutie, de repatriëring en de Molukse zaak, worden gethematiseerd.

MOTIEVEN

Al in de vroegste teksten zien we motieven die nooit meer uit de Indisch-Nederlandse literatuur verdwenen zijn: de zedeloze koloniale samenleving, de luie en onbetrouwbare inheemse bevolking, de wellustige inheemse vrouwen, de njai, de goena-goena en stille kracht, de vruchtbare natuur en de overvloedige rijkdommen. Soms heel expliciet verwoord, soms heel impliciet.

TEKSTINTERPRETATIES

Het interpreteren van dichterlijke teksten, ook van de enigszins duistere teksten, kan de onderliggende vooronderstellingen aan het licht brengen en als het ware een ontwikkeling van de beeldvorming opleveren.

Voorpagina van M.H. du Croo's *De dag in Indië...*; *Indische eigenwijze liedjes door Brammetje*, uitg. N.V. Leiternypels, Maastricht 1946.

VAK   **TAAL**

DOCENT   **DR BERT PAASMAN**

LES   **Tekst en tekstinterpretatie**

Indische poëzie en de beeldvorming

Bekende maar ook minder bekende gedichten uit de Indisch-Nederlandse poëzie laten interessante verschillen zien in beeldvorming tussen diverse bevolkingsgroepen, zoals de Europese samenleving, de inheemse bevolking, en de Japanners. De behandelde gedichten zijn *Hoererij* door Matthijs Cramer (1670), *De laatste dag der Hollanders op Java* door Sentot (ca. 1860), *Bali I en II* door Tijs Volker (1942), *Vrouwenfiguur op een Tjandi* en *Baboe Han* door Han Resink (1963), en *Vrijspraak* door Willem Brandt (1980).

LEZEN WAT ER STAAT

De opvattingen over tekstinterpretatie zijn de laatste decennia nogal gewijzigd. Aanvankelijk werd vooral de vraag gesteld naar 1) *de bedoeling van de dichter*, wat de dichter bedoeld zou hebben met een bepaald beeld, een bepaalde formulering. Daarna volgde 2) *de close reading*, d.w.z. lezen wat er staat 'op de wijze van de taal', zonder een beroep te doen op de auteursbiografie of op de literaire traditie. Ten slotte kreeg 3) *de lezer het laatste woord*: iedere lezing heeft evenveel recht als een andere lezing, zodat er evenveel interpretaties kunnen ontstaan als lezers.

Benadering 1 is interessant voor de biografie, soms is te achterhalen wat de dichter geïnspireerd en bedoeld heeft.

Benadering 3 is minstens zo interessant voor het lezersdagboek en laat ons eerder de lezer kennen dan het gedicht.

Benadering 2 zou eigenlijk gewijzigd moeten worden in: *wat staat er op de wijze van de tekst en van de context*, waarbij de *context* staat voor het verdere oeuvre van een dichter, de poëzietraditie, de overige literatuur. Is er dan uiteindelijk toch geen eenduidige interpretatie mogelijk, dan

kunnen de interpretaties van de lezer en bedoeling van de auteur mogelijk de doorslag geven. De interpretaties kunnen dan natuurlijk ook naast elkaar blijven bestaan. Benadering 2, het lezen wat er staat, met in achtneming van de context, kan mijns inziens nog het beste de in de tekst besloten geheimen aan het licht brengen, zoals de onderliggende ideologieën en beeldvorming.

Als voorbeeld het gedicht *Vrijspraak* door Willem Brandt (pseudoniem van Willem Brand Klooster) waarin men kan lezen dat de ik-figuur bij een terugkeer aan het gebied waar hij geïnterneerd geweest is, het land en de bewoners (de Indonesiër) wel vergeeft, maar de Japanner nog steeds haat. Het kamp lag aan de rivier de Bila aan de Oostkust van Sumatra. Het thema is dat van 'het schuldig landschap' (vergelijk Armando over Kamp Amersfoort en omgeving).

VRIJSpraak

Oorlog, gevangen in een sumatraans moeras, jarenlang uitgehongerd; als een slang omkroop ons breed en bruin de soengei bila, daarachter oerwoud, en genadeloos boven ons hoofd een uitkijk op de hel.

De bila: doodsrivier, ziekte van weil, dysenterie, malaria tropica, het wurgend water altijd om ons heen en onontkoombaar, als vergiftigd bloed.

In deze stroom verdronk de laatste droom, de laatste hoop; een bitterzoet verlangen al wat ons bleef, naar enig ander leven: het spoedig einde in de goede dood.

Jaren daarna heb ik de bila weergezien. Mild vloeiende 't water over heldere sawahs, een kind lacht op een ploegende karbouw waar eens mijn doden in de paja zonken.

En ik verklaar hierbij en nu dit gruwelijk water onschuldig aan mijn droefheid en mijn haat.

Willem Brandt

soengei: rivier

hel: uitkijktoren

paja: drassige grond

BIOGRAFIE

dr Bert Paasman

Bert Paasman is emeritus-hoogleraar Koloniale en Postkoloniale Cultuur- en Literatuurgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn dissertatie was gewijd aan het slavernij-discours in de Nederlandstalige literatuur.

Hij publiceerde op het gebied van de Verlichting, de Oost- en West-Indische letteren, Zuid-Afrika en de moderne migrantenliteratuur. Hij was redacteur van tijdschriften en reeksen op deze vakgebieden en thans nog van *Indische Letteren* en van de 'Boekerij van Oost en West' (KITLV).

LEESLIJST

- > Berg, Joop van den (red.), *Indië-Indonesië in honderd gedichten* ('s-Gravenhage 1984).
- > Paasman, Bert, 'De Muze buitengaats; Een heroriëntatie op de Indisch-Nederlandse dichtkunst', in: *Indische letteren* 20 (2005), p. 163-195.
- > Paasman, Bert, en Peter van Zonneveld, *De sarong van Adinda; Liefdespoëzie uit Insulinde* (Utrecht 1992).
- > Zonneveld, Peter van, *Indisch landschap; Dichters en schrijvers over Indonesië* (Alphen aan den Rijn 1999).

HET TONG TONG FESTIVAL PRESENTEERT:

De Indische School 2008

De Pupillenschool in Gombong (Midden-Java), voor de opleiding van "kinderen van het mannelijke geslacht voor de militaire stand". De foto is afgebeeld in *Baren en oudgasten*, een deel uit de fotoboekenserie *Tempo doeloe – een verzonken wereld* (uitgeverij Querido), samengesteld door Rob Nieuwenhuys.

Het gebrek aan kennis in de Nederlandse samenleving over de Indische cultuur en geschiedenis is een doorn in het oog van veel (Indische) Nederlanders. Ervaringsverhalen uit de Indische gemeenschap worden door gebrek aan voorkennis niet altijd in de juiste context geplaatst waardoor de beeldvorming blijft steken in clichés.

Stichting Tong Tong wil dit veranderen. De oudste Indische culturele stichting van Nederland organiseerde daarom in 2008 De Indische School, een educatief programma tijdens het Tong Tong Festival van de 50e Pasar Malam Besar, voor iedereen die meer wil weten over het Indische heden en verleden.

Deskundige docenten verzorgden een lesprogramma in het Bibit-Theater op het gebied van (kunst)geschiedenis, taal en letteren, muziek en economie; zoveel mogelijk kanten van de Indische maatschappij & geschiedenis werden belicht. Er was geen speciale voorkennis van de leerlingen vereist; iedereen vanaf vijftien jaar kon de lessen goed volgen.

De samenvattingen van de lessen zijn via de website van Stichting Tong Tong te lezen; de uitgebreide tekst kunt u downloaden. In leeslijsten worden boeken genoemd die u kunnen helpen nog meer informatie te vinden over de besproken onderwerpen.

Stichting Tong Tong werd bij dit project terzijde gestaan door een adviescommissie bestaande uit dr Tom van der Geugten (vakdidacticus, Fontys Hogescholen, Tilburg), prof. dr Bert Paasman (voormalig hoogleraar Koloniale en postkoloniale literatuur- en cultuurgeschiedenis, Universiteit van Amsterdam), en prof. dr Wim Willems (hoogleraar Sociale Geschiedenis, Universiteit Leiden).

De Indische School is in 2008 mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van Stichting Het Gebaar.

Stichting Tong Tong / Pasar Malam Besar BV
Bezuidenhoutseweg 331
2594 AR Den Haag
www.tongtong.nl

